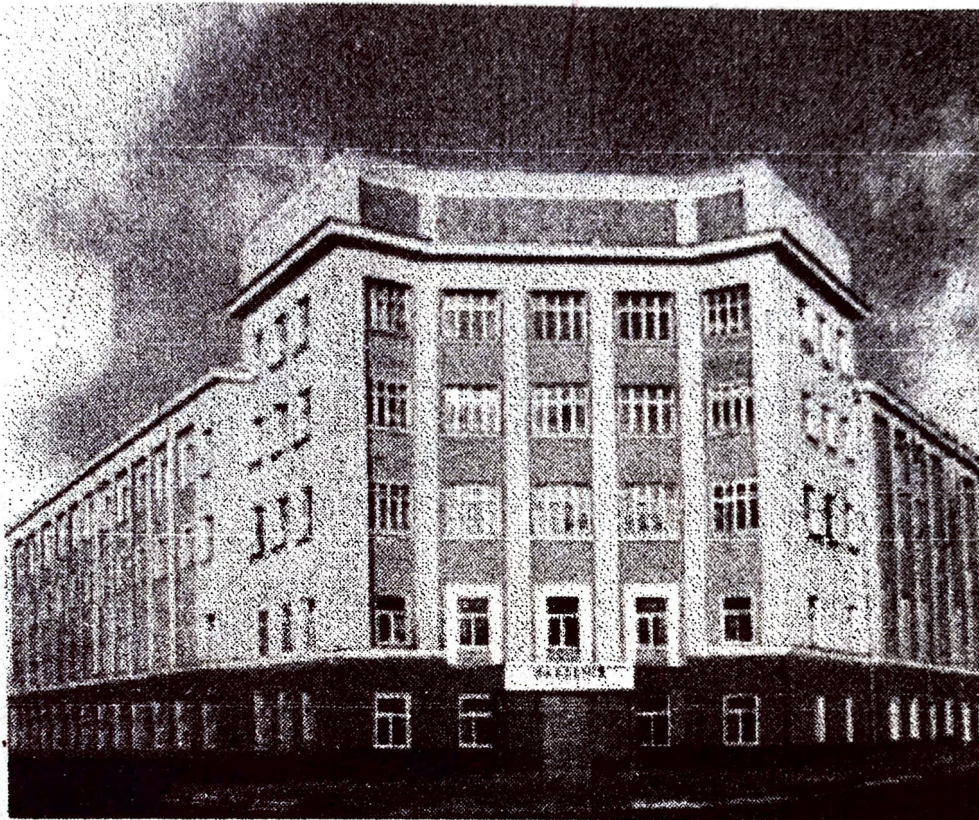

Міністерство України з питань
надзвичайних ситуацій
Академія цивільного захисту України

Соціально-гуманітарні проблеми в діяльності МНС України

Матеріали II міжвузівської науково-практичної
конференції 23 грудня 2004 р.

Харків 2004

БК 88

Соціально-гуманітарні проблеми в діяльності МНС України /
Матеріали ІІ міжвузівської науково-практичної конференції 23
грудня 2004 р.— Харків: АЦЗУ, 2004.— 49 с.

У матеріалах конференції висвітлюються результати філософських, соціологічних та психологічних досліджень з актуальних проблем підвищення навчально-виховного процесу у вузах, а також поведінки та діяльності людини в надзвичайних ситуаціях.

*Затверджено Вченою радою
Академії цивільного захисту України*

Редакційна колегія:

- Олефір В. О.* — *начальник кафедри прикладної психології Академії цивільного захисту України, кандидат психологічних наук, доцент;*
- Бардін О. М.* — *завідувач кафедрою соціальних і гуманітарних наук Академії цивільного захисту України, кандидат філософських наук, доцент.*

© Академія цивільного
захисту України, 2004

Зміст

Бардін О. М. Культурологічний підхід як методологічна основа формування національної школи	5
Вязникова С. В. З практичного досвіду: вплив соціально-психологічних чинників на рівень адаптації молодих працівників-випускників вищих навчальних закладів МНС України	7
Гонтаренко Л. О., Хандримайлова Ю. О. Проблема переходу особистості в соціальний статус курсанта	9
Єльчанінова Т. М. До питання про встановлення формального поняття рівня уважності	14
Ільїна Ю. Ю. Вивчення індивідуальних якостей розумової діяльності курсантів у процесі розв'язання творчих задач	16
Кисіль С. Г. Роль фундаментальних властивостей особистості в прогнозуванні ефективності діяльності людини в екстремальних умовах	18
Ковальова І. Б. Особливості психологічної підготовки курсантів	20
Кузнецов М. А. Способи активізації продуктивних функцій емоційної пам'яті в консультативному процесі	22
Логовський І. М. Президентські перегони 2004 р.: проблема територіального розколу України	25
Носенко В. М. Психологічний аспект інтегрального здоров'я особистості і профілактика інтерактивної залежності	27
Олефір В. О. Когнітивні карти як засіб моделювання компетентності фахівця	29
Підчасов Є. В. Соціально-психологічна адаптація і розвиток особистості	31
Поденко А. В. Особливості соціального інтелекту як засіб психологічної характеристики організаторських здібностей	34
Середа Г. Д. Мотивуючі фактори змісту роботи	36
Тадіян С. В. Дослідження взаємозв'язку креативності і навчальних досягнень студентів	39
Тіньков О. М. Мережа Інтернет як середовище проведення психологічних досліджень	41

- 7 % не в повній мірі задоволені статусом працівників МНС в суспільстві.
- 7 % респондентів епізодично відчують незадоволеність роботою.

Це ще раз доводить, що період першого року служби є критичним, тому при організації адаптаційного процесу обов'язковим є врахування соціально-психологічних чинників.

Після вивчення рівня адаптації психологами розроблено практичні рекомендації для керівного складу підрозділів МНС України в Луганській області та наставників для вдосконалення подальшої індивідуально-виховної роботи, надані індивідуальні консультації молодим працівникам.

Л. О. Гонтаренко, Ю. О. Хандримайлова, АЦЗУ

Проблема переходу особистості в соціальний статус курсанта

Самосвідомість формується у особистості під впливом соціального оточення (оцінки і реакції). Індивід засвоює соціальні цінності під впливом різних соціальних інститутів, оцінює суспільство і своє місце в ньому. Суспільство також його характеризує й оцінює, тобто відбувається взаємовплив.

Сьогодні актуальним є питання адаптації молодого покоління в новому соціальному середовищі, тому що вона проходить особливо складно. Зі стану свободи шкільного періоду підліток підпадає під твердий контроль. Саме це питання вважається одним із самих першорядних у наш час.

Стадії формування самосвідомості визначаються реальними стадіями розвитку людини (дитинство, юнацтво, зрілість і т.п.). Перехід особистості з однієї стадії в іншу супроводжується зміною колишніх форм саморозуміння, виникненням якісно нових уявлень індивіда про себе, що відбивають зміну об'єктивних умов життєдіяльності. Криза самосвідомості в результаті дії перехідного процесу утворює серйозні складнощі в житті людини. Зміна самооцінки, цінностей і пріоритетів відбувається при входженні людини в новий колектив, у межах нової соціальної спільності, коли змінюються стандарти, норми і вимоги до поведінки індивіда.

Перехід на статутні взаємовідношення припускає високий ступінь соціального контролю, як перше явище, яке курсант сприймає, як правило, негативно. Під соціальним контролем в АГЗУ розуміється нормативне регулювання поведінки курсантів і їх-

ніх взаємовідносин, що зазначені в Статуті і вимогах вищестоя- щого командного складу. Прийняття нових норм і нового соці- ального статусу вимагає чимало часу для адаптації. «Курс моло- дого бійця» у формі табірних зборів значно скорочує адаптацій- ний період переходу на статутні відносини і налагоджує стосун- ки «командир-підлеглий». Сприятливо на скорочення термінів соціалізації впливають: ізольоване проживання першокурсни- ків, а також воєнно-польові умови.

Проблема взаємовідносин курсанта і командного складу за- ймає основне місце в налагодженні соціального контролю. Від- носини курсантів із сержантським і офіцерським складом в умо- вах соціального контролю виглядають таким чином: індивідуа- льні якості курсанта повинні відповідати визначеним стандар- там. У дійсності свідомо оцінка, прийняття, відкидання або змі- на стереотипів, норм і цінностей, що пропонуються індивідові в даних соціальних умовах, ускладнюються індивідуальними осо- бливостями сприйняття.

Аналізуючи взаємодію суспільства й особистості, з погляду соціального контролю, можна виявити внутрішні протиріччя. З одного боку, людина знаходить соціальні якості і соціально обу- мовлену індивідуальність тільки під впливом соціальної систе- ми, з іншого, — не зможе розвинути індивідуальність і самореа- лізуватися, лише копіюючи пропоновані зразки поведінки. Та- ким чином, визрівання та вирішення протиріч здійснюється в процесі соціалізації індивіда, при свідомому засвоєнні ним соці- альних норм і цінностей та виконанні рольових вимог і очіку- вань.

На соціально-психологічний стан курсанта дуже впливають традиції і життєві стереотипи, які склалися в академії, що по- значається на спрямованості інтересів і лінії поведінки.

Роль самосвідомості у визначенні спрямованості поведінки курсанта настільки велика, що в ідентичних ситуаціях у межах того самого навчального закладу різні індивіди можуть діяти зо- всім протилежно. З'ясовується це різними ціннісними орієнта- ціями і суб'єктивними уявленнями.

У особистості, що формується, виховують не тільки виконав- чі якості, але й здатність до адаптації та евристичному, тобто задовільному пошуку.

Після остаточної адаптації особистості до соціальних умов. після затвердження статусу курсанта (прийняття присяги), ін- дивід співвідносить себе з новим соціальним статусом.

Сукупність різноманітних зовнішніх впливів, проходячи крізь призму індивідуальних особливостей, поступово впливає на со- ціально-психологічну структуру особистості, змінюючи її. Инди- від відчуває потребу у визначенні свого місця і ролі в колективі.

Наслідком такого етапу стає поступова адаптація особистості до умов і норм, що склалися в новому соціальному середовищі.

Результатом неуспішної соціалізації може бути девіантна поведінка особистості, що виражається в деяких формах відхилень (наприклад, хвороба і навіть тривалі неврози, психози і т.п.). Однак останні можуть проявлятися й у випадку нормального процесу соціалізації, тимчасові та випадкові прояви.

Завжди залишається деякий невикористаний резерв можливостей. Може відбуватися і деякий перехил у «накладанні» норм і вимог, запропонованих курсантові, у результаті чого в індивіда формуються небажані риси. Крім того, сама людина навіть при позитивних зовнішніх умовах може виявитися за рисою соціально ухваленої поведінки, що супроводжується внутрішнім протиріччям і виникненням почуття тривоги. Водночас включаються захисні механізми, що сприяють збереженню ілюзорного почуття психологічного комфорту. З'являються подібні захисні формули: «я не маю потреби в людях», «я поведусь так, як мені подобається», «якщо я захочу, то усе зміниться» і т.п.

Таким чином, особистість відчужується від соціальної групи, до якої належить. Ускладнюються контакти з людьми не тільки на психологічному, але й на соціальному рівні, зростає самотність. З іншого боку, з'являється страх перед самотністю, тому індивід воліє спілкуватися в колі великого числа людей, виявляючи себе в поверхневому спілкуванні, зовні імітуючи соціальну одиницю. Але до повноцінного спілкування, до глибоких і довгострокових міжособистісних контактів така людина не здатна, навіть якщо навколишні і прагнуть до цього.

Коли ж процеси соціалізації успішні, індивід спочатку адаптується до навколишніх культурних норм, потім сприймає їх так, що схвалені норми і цінності соціальної групи стають його емоційною потребою. Він сприймає норми культури таким чином, що автоматично діє в очікуваній манері поведінки.

За підсумками проведеного соціологічного анкетування серед курсантів першого курсу, помітна тенденція до зниження кількості бажаючих вступити до вузів зі статутними взаєминами (зокрема АГЗУ). Можливо, основною причиною такого явища виступає ознайомлення абітурієнтів з реальними умовами життя, служби і навчання в рамках вузу. Після прийняття присяги з перших днів навчального процесу і перебування в нарядах, вони відчують емоційну і фізичну втому, раніше не випробувану в такому обсязі. Негативний вплив також робить відсутність захоплення в матеріальній формі добре встигаючих курсантів. Крім того, освоюючи майбутню професію, деякі індивіди зупиняються на досягнутому рівні знань і не самоудосконалюються, оскі-

льки помилково вважають, що для даної професії в цьому необхідності немає.

Не менш важливим етапом соціалізації особистості є адаптація до навчального процесу. Це виражається в зміні відносин «учитель-учень» на модель відносин «викладач-курсант», де передбачається приділення більшої уваги самоосвіті. Основною проблемою є неприщеплення навичок самоосвіти в шкільному середовищі, нестача вільного часу й обмежений доступ до інформаційного поля.

Велике значення курсанти надають дозвіллю. Значно скоротилася частина тих, які у вільний час займаються необхідною суспільною і творчою діяльністю, що сприяє підвищенню рівня знань, вмінь і навичок. В основі проблеми дозвілля курсантів лежить протиріччя між формуванням творчої, багатосторонньо розвинутої особистості, та недостатністю доступних форм дозвілля, що задовольняють потреби. У вільний час більшість курсантів замість читання книг і відвідування театрів, виставок, визнають за краще зустрічі з друзями, відвідування дискотек, перегляду ТВ, тобто домінують пасивні форми дозвілля, які не потребують інтелектуальної та фізичної напруги. 20% респондентів відзначили, що читають мало, а 9% не читають взагалі. Таким чином, потреба в культурному розвитку практично відсутня. З того, що відбувається в академії, курсантам насамперед подобаються концерти, робота клубу, спортивні ігри. Прилучення до цінностей духовної культури, можливість розвитку, популярність, реалізація своїх здібностей і талантів у списку цінностей займають останнє місце.

Серед найбільш важливих цінностей домінують, насамперед, сімейне благополуччя (14%), друзі (13%). Також на перший план виходять такі цінності як цікава робота, матеріальне благополуччя, здоров'я, кар'єра і кохання.

Життєвому успіху, у першу чергу, на думку респондентів, сприяє працьовитість, високий професіоналізм, ділова хватка. А інтелект і щасливий випадок відіграють маловажну роль. Розмірковуючи про майбутнє, 60% респондентів відчують спокій, впевненість і оптимізм, а страх, розпач і тривогу - близько 30% опитаних.

Відповідаючи на питання: «Що сьогодні турбує Вас більш за все?» більшість респондентів вибрали такі альтернативи, як відсутність вільного часу, здоров'я і проблеми, пов'язані з навчанням.

Підтримкою й опорою у важку хвилину є друзі і батьки, що допомагають подолати виникаючі труднощі і проблеми. Деякі респонденти як підтримку відзначали хобі.

57% респондентів вважають, що для досягнення поставленої мети гідні всі засоби, якщо тільки вони не зашкодять ін-

шим. 30% респондентів з даною думкою не згодні. 7% вважають, що нічого страшного не відбудеться, якщо прагнення досягти мети нанесе якусь незначну шкоду іншим. 6% опитаних думають тільки про особистий успіх, їм все одно, що буде з іншими.

Напередодні вступу до академії обрана спеціальність приваблювала 94,2% учнів, однак, у даний час вона залучає лише 53,3% респондентів. Не залучала до вступу у вуз — 2,5% респондентів, у даний момент — 39,2% респондентів. Але, не дивлячись на це, 56% курсантів, якби у них був вибір, усе одно зволіли б навчатися в АЦЗУ. На думку 41% опитаних даний навчальний заклад цілком достатньо готує учнів до майбутнього самостійного життя. 31% респондентів вважає, що дещо з того, чому навчають надалі знадобиться. 12,5% думають, що академія, у принципі, не здатна підготувати до життя. А 11% респондентів схильні думати, що даний заклад не відповідає новим вимогам.

Зміни, що відбуваються в нашому суспільстві негативним чином позначаються на соціально-психологічних і психофізіологічних характеристиках курсантів. Споконвічно низький рівень психофізіологічних характеристик молодого поповнення, негативно відбивається на процесі адаптації до служби. Одним з діючих способів підвищення ефективності діяльності курсантів є професійний психологічний підбір.

Таким чином, за дослідженням ми отримали такі результати зі сприйняття майбутньої професії першокурсниками. По-перше, для 40% першокурсників обрана ними спеціальність втратила свою привабливість. Тут можливі різні інтерпретації, однак, швидше за все, це пов'язано з тим, що респонденти на момент вступу до академії не зовсім ясно уявляли собі як специфіку спеціальності, так і умови одержання освіти у вузі.

По-друге, наявність інтелекту не розглядається більшістю курсантів як умова досягнення життєвого успіху. Більш того, сам професіоналізм для респондентів безпосередньо не пов'язаний з рівнем інтелекту.

По-третє, основна маса курсантів не пов'язує свою кар'єру з необхідністю культурного росту.

В результаті того, що дисципліни первинної спеціалізації, які даються на молодших курсах не сприяють створенню повної картини вимог до майбутніх фахівців, не формують зацікавленість і позитивну установку до професії, що здобувається. Тобто, бажано з перших років навчання організовувати зустрічі курсантів із практичними працівниками, проводити семінари-колективи, спрямовані на підняття соціальної значимості обраної професії й ознайомлення з сучасними вимогами до фахівців.